

איסור יציאה מהארץ (קיי"א ע"א)

פרק ראשון : הגמרא ודעות המפרשים

- א. לצאת שלא על מנת לחזור
- ב. לצאת ללא צורך כשדעתנו לחזור
- ג. יציאה לשאר מצות
- ד. הסבר הגמרא בקידושין
- ה. יציאה מהארץ לכהן
- ו. הגמרא במועד קטן
- ז. דעת הרמב"ם
- ח. סכום הדעות

פרק שני : ביאור הדעות

- א. טעם המתירים לצאת מהארץ לזמן
- ב. טעם ההיתר לצאת מהארץ לעולם
- ג. האם האיסור לצאת לזמן הוא מהתורה
- ד. הטעם שהתירו לצאת לישא אשה רק לזמן
- ה. מהו יוצא לזמן

פרק שלישי : דעות הפוסקים בענין יציאה מהארץ לזמן קצר

- א. דעת השולחן ערוך
- ב. דעת המגן אברהם והמשנה ברורה
- ג. דעת הפוסקים האחרונים
- ד. לצאת לטיול
- ה. מדת חסידות

פרק ראשון

הגמרא ודעות המפרשים

א. לצאת שלא על מנת לחזור

בגמרא בכתובות (ק"א ע"א) מובא "ההוא גברא דנפלה ליה יבמה בי חוזאה אתא לקמיה דר' חנינא אמר ליה מהו למיחת וליבמה אמר ליה אחיו נשא כותית ומת ברוך המקום שהרגו והוא ירד אחריו". ומשמע שאסור לצאת מהארץ לחוץ לארץ אפילו לישא אשה. ומסתימת הגמרא משמע שגם לישראל אסור ולא רק לכהן.

ומאידך בגמרא בעבודה זרה (י"ג ע"א) מובא "ואם היה כהן מטמא בחוצה לארץ לדון ולערער עמהם וכשם שמטמא בחוצה לארץ כך מטמא בבית הקברות בבית הקברות סלקא דעתך טומאה דאורייתא היא אלא בית הפרס דרבנן ומטמא ללמוד תורה ולישא אשה" ומשמע שאפילו כהן יכול לצאת לחוץ לארץ לישא אשה. וישנם שני דרכים בראשונים לישוב את הסתירה:

התוס' (ע"ז י"ג ע"א ד"ה ללמוד) תרצו "ללמוד תורה ולישא אשה - פירוש ודעתו לחזור לא"י דאילו אין דעתו לחזור אמר בכתובות פ"ב (דף ק"א ע"א) אחיו של זה נשא עבודת כוכבים ומת ברוך המקום שהרגו וזה ירד אחריו לחוצה לארץ". וא"כ לדעת התוס' מותר לצאת לחוץ לארץ ללמוד תורה ולישא אשה רק כשדעתו לחזור. אבל לישראל בחוץ לארץ אסור בכל אופן. וכך כתב גם **הרמב"ם** (הלכות מלכים פ"ה ה"ט). וכתב הפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) שכך דעת **הסמ"ג והטור והשו"ע** (יו"ד שעב א), וכן עיקר להלכה. וכך פסק הגר"ע יוסף (יחוה דעת ה נז, ד מט בהערה) שהלכה כהרמב"ם ואסור לצאת לעולם גם ללמוד תורה.

מדברי **רש"י** (קידושין ל"א ע"ב ד"ה נתרצית) **והתשב"ץ** (ח"ג סי' רפה) שכתבו שמותר לצאת לחו"ל לצורך מצות כיבוד אב ואם ולישאר שם¹, משמע שסוברים שבגמרא בכתובות מדובר שיכל למצוא אשה בארץ ישראל ולכן היה אסור לו ליצא לחו"ל, אבל אם לא היה מוצא אשה בארץ ישראל היה מותר לו לצאת גם שלא על מנת לחזור. וכך תירץ גם **המהרי"ט** (כתובות קיא א), וכך כתב הפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) בדעת **רש"י** **והתשב"ץ**². וא"כ לדעת התוס' והרמב"ם ההיתר לצאת לחוץ לארץ לישא אשה הוא רק בדעתו לחזור, ולדעת **רש"י** **והתשב"ץ**³ ההיתר הוא גם כשאין דעתו לחזור.

ב. לצאת ללא צורך כשדעתו לחזור

¹ הגר"ע יוסף (יחוה דעת ד מט) כתב שהתשב"ץ התיר רק יציאה לזמן ולא לעולם וכ"כ בשו"ת איש מצליח (א יו"ד ל). אבל הפאת השולחן (פ"ב סקכ"ח) והחיי אדם (חכמת אדם משפטי הארץ בנינת אדם ג) הבינו שהתיר לצאת לעולם.

² הפאת השולחן הוסיף לבאר שלדעת **רש"י** **והתשב"ץ** אם מוצא אשה בארץ ישראל אסור לו לצאת לחו"ל למרות שאינו חפץ בה, ולכן מעמידים את הגמרא בכתובות שמצא אשה בארץ ישראל, ואע"פ שרצה באשה מחוץ לארץ היה אסור לו לצאת. אבל לדעת התוס' והרמב"ם אם אינו רוצה באשה שבארץ מותר לו לצאת לחו"ל לישא אשה שרוצה בה. ולכן אינם יכולים להעמיד את הגמרא בכתובות שמצא אשה בארץ, שהרי רצה באשה שבחו"ל, ומוכרחים לתרץ שלא על מנת לחזור אסור בכל אופן עכ"ל. ולפ"ז יצא חומרא לדעת התשב"ץ שאסור לצאת כשמוצא אשה בארץ גם כשאינו רוצה בה. ועי' בשדי חמד (ח"ה מערכת א"י ס"ק ב) שכתב בשם הקול יעקב שאסור לו לצאת, ונחלק עליו וכתב שמותר לצאת. ועי' במשפט כהן (קמז).

³ וכך כתב בהגהות הגריעבי"ץ (ע"ז י"ג ע"א) שיש מקום להקל לישא אשה גם באין דעתו לחזור.

ישנה מחלוקת נוספת המסתעפת ממחלוקת זו. והיא אם יש איסור לצאת לחוץ לארץ בדעתו לחזור.

התוס' כתבו שההיתר לצאת לחוץ לארץ לישא אשה הוא רק כשדעתו לחזור. ומשמע שלצאת לדברים אחרים אסור גם כשדעתו לחזור. וכך כתב במפורש הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה ה"ט). אמנם לדעת רש"י והתשב"ץ ומהרי"ט שפרשו את הגמרא באין דעתו לחזור, א"כ אין לנו מקור לאסור לצאת לחוץ לארץ בדעתו לחזור אפילו ללא צורך⁴. וכך כתב המהרי"ט (קידושין ל"א ע"ב)⁵, וכך משמע ברש"י (שם)⁶. וכך כתב השלטי גיבורים (שבועות פ"ג, דף ח' ע"א מדפי הרי"ף) שמותר לצאת גם לדבר הרשות אם דעתו לחזור⁷ "דכי היכי דהיציאה על מנת לשוב אינה עבירה כן ההליכה על מנת לחזור אינה מצוה, דעיקר ההליכה והיציאה תלוי בדירה".

והנה הגמרא בעבודה זרה (י"ג ע"ב) שאוסרת לצאת לחו"ל אלא לישא אשה וללמוד תורה, מדברת על כהן. ואפשר לומר שגם התוס' שכתבו שמדובר בדעתו לחזור ולמרות זאת אסור לצאת לשאר דברים מדברים על כהן שדינו חמור יותר משום טומאת ארץ העמים. אבל בישראל אין איסור לצאת על מנת לחזור. אמנם מסתימת התוס' משמע שמדברים גם בישראל, וכן ממה שהקשו מהגמרא בכתובות שמדברת גם על ישראל וחילקו בין דעתו לחזור לאין דעתו לחזור משמע שגם בישראל אין מותר לדבר לחזור אלא לישא אשה וללמוד תורה. ונחלקו האחרונים בהסבר דברי התוס': **במהרי"ט** (כתובות קי"א ע"א) משמע שהבין שהתוס' מדברים בישראל ולכן נחלק עליהם (כך כתב הארץ חמדה ח"א שער א סימן י' ס"ק ג). וכך הבין בתוס' **העינים למשפט** (קידושין ל"א ע"א). ובמשפט **כהן** (קמז) **ובארץ חמדה** (שם) כתבו שיש מקום לפרש דברי התוס' בכהן בלבד⁸. ובשדי חמד (ח"ה מערכת ארץ ישראל ס"ק ז) הסתפק בדברי התוס'. אמנם בדברי הרמב"ם (מלכים פ"ה ה"ט) מפורש שגם בישראל אסור כשדעתו לחזור.

וא"כ לדעת התוס' כהן אסור לצאת לדבר הרשות גם כשדעתו לחזור, ובישראל נחלקו האחרונים בדברי התוס' אם אוסרים גם בדעתו לחזור. ולדעת הרמב"ם אסור גם כשדעתו לחזור. ולדעת רש"י ומהרי"ט מותר לצאת כשדעתו לחזור גם לדבר הרשות.

ג. לצאת לשאר מצות

⁴ אמנם בדברי התשב"ץ לא מבואר אם מתיר לצאת ע"מ לחזור ללא צורך, ואפשר שאוסר מהגמרא בקידושין או ממועד קטן.

⁶ וכך כתב בשו"ת שדה הארץ (ח"ג סי' יא) שאפשר שמותר לצאת כשדעתו לחזור.

⁷ והבא מחוץ לארץ לארץ על מנת לחזור בזה לכאורה לדעת השלטי גיבורים ומהרי"ט אין מצוה כיון שדעתו לחזור, וכ"כ המהרי"ט (בשו"ת ח"א יו"ד כח). ולדעת התוס' יש מצוה, וכ"כ השדי חמד (ח"ה מערכת ארץ ישראל ס"ק א). ובספר עינים למשפט (קידושין לא ב) כתב שמחלוקות אלו תלויות זו בזו. ועי' בספר נחלת יעקב (עמ' 629) שהאריך והביא כמה דעות בנושא.

⁸ אמנם ממסקנת דברי המשפט כהן משמע קצת שמפרש דברי התוס' גם בישראל עי"ש. ובשו"ת מהרי"ט (פה) ביאר את הגמרא בעבודה זרה בכהן בלבד, ולכן מסיק שלכהן אסור לצאת לחוץ לארץ גם לסחורה כדלקמן.

א) בגמרא בע"ז (י"ג ע"א) מובא ההיתר לצאת ללמוד תורה ולישא אשה. ולגבי שאר מצות כתבו התוס' (ד"ה ללמוד) "ודוקא בהנך מצות שהן חשובות ללמוד תורה שגדול תלמוד תורה שמביא לידי מעשה ואשה נמי דכתיב (ישעיה מה) לא תהו בראה אבל לשאר מצות לא והכי משמע פ"ד דמגילה (דף כ"ז ע"א) אבל בשאלתות דרב אחא מפורש הנך דקילי וכ"ש לשאר מצות שהם חשובות". וא"כ נחלקו התוס' והשאלתות אם מותר לצאת לחוץ לארץ לשאר מצות. ולדעת רש"י והתשב"ץ לעיל שבגמרא בע"ז מדובר לצאת שלא על מנת לחזור א"כ מחלוקת זו היא לגבי יציאה שלא על מנת לחזור. ולדעת התוס' והרמב"ם לעיל מחלוקת זו היא לגבי יציאה על מנת לחזור.

והרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה ה"ט) כתב "אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ וכן יוצא הוא לסחורה". ומשמע שלשאר המצות אסור לצאת כדעת התוס'. ומאידך בהלכות אבל (פ"ג ה"ד) כתב "מותר לכהן להטמא בבית הפרס או בחוצה לארץ לדבר מצוה בזמן שאין שם דרך אלא היא בגון שהלך לישא אשה או ללמוד תורה אע"פ שיש שם מי שילמדנו בארץ ישראל לא מן הכל אדם זוכה ללמוד" ומהמילה "כגון" משמע שגם לשאר מצות מותר לצאת וכדעת השאלתות. ובעינים למשפט (קידושין ל"א ע"ב) הסתפק בדעתו. והפאת השלחן (פ"ב ס"ק כח) כתב שלרמב"ם אסור לצאת בשאר מצות כדעת התוס'. וכ"כ השדי חמד (ח"ה פאת השדה ס"ק ז בשם מה"ר יצחק שיינבלום), וכן משמע שהבין במשפט כהן (קמז), וכך כתב ר' צדוק הכהן מלובלין (אור זרוע לצדיק עמ' מד). ומה שכתב הרמב"ם כגון הוא לאו דווקא.

ומאידך האגרות משה (יו"ד ח"א רמט) כתב שלדעת הרמב"ם מותר לצאת לשאר מצות וכדעת השאלתות. וכן כתבו התורת חיים (ע"ז י"ג ע"א) והקרן אורה (מו"ק י"ד ע"א) בדעת הרמב"ם. וממה שכתב בהלכות מלכים שמותר לצאת לסחורה נלמד שגם לשאר מצות מותר.

והשו"ע (יו"ד שעב א) כתב לשון הרמב"ם והשמיט את המילה "כגון". ומוכח שלדעתו אסור לצאת גם לשאר מצות. וכך כתבו האגרות משה (שם) והתורת חיים (שם) שלדעת השו"ע ודאי שאסור לצאת גם לשאר מצות.

וא"כ לדעת התוס' אסור לצאת לשאר מצות חוץ מללמוד תורה ולישא אשה. ולדעת השאלתות מותר גם לשאר מצות. ובדעת הרמב"ם נחלקו האחרונים. ולדעת השו"ע אסור לצאת לשאר מצות. וכתבו האגרות משה (יו"ד ח"א רמט) והפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) שהלכה כדעת השו"ע שאסור לצאת לשאר מצות.⁹

ב) כתב התשב"ץ (ח"ג ס' רפה) שמותר לצאת לצורך כיבוד אב ואם לחוץ לארץ. וכך משמע מדברי רש"י (קידושין ל"א ע"ב). ומשמע שסוברים כדעת השאלתות שמותר לצאת גם לשאר המצות. וכך כתבו המנחת חינוך (ריב) והפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) בדעתם. והמבי"ט (ח"א ס' קלט) כתב שאסור לצאת לחו"ל לצורך מצות כיבוד אב ואם. ומשמע שסובר כדעת התוס' שאסור לצאת לשאר מצות. וכך מסיק להלכה בפאת השולחן שאסור לצאת לכיבוד אב ואם (פ"ב ס"ק כח).

וא"כ לדעת התשב"ץ ורש"י מותר לצאת לכיבוד אב ואם, ולדעת המבי"ט ופאת השולחן אסור. ומחלוקת זו תלויה במחלוקת אם מותר לצאת לשאר המצות.

⁹ ועי' בחתם סופר (יו"ד ס' רנד) שכתב שדעת רוב הראשונים שלא כהשאלתות.

ג) לדעת השאלות שמותר לצאת לשאר המצות כתב הפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) שמדובר רק כשאינו מוצא לעשותם בארץ ישראל, אבל כשמוצא לעשותם בארץ אסור. וכך משמע בשאלת שלום (ס"ק קיא).

והאגרות משה (יו"ד רמט) כתב שרק למצוה גמורה מותר לצאת ולא למצוה דרבנן או מצוה שבין אדם לחבירו. וכך כתב המנחת יצחק (ח"ג ס' כו ס"ק ג) שלמצוה קלה כגון לראות פני חבירו אסור. וכך כתב הגר"ש ואזנר (בתשובה שהובאה במשנת יוסף ח"ד ס' נה). וכך כתב הנצי"ב מוולאזין בהעמק שאלה (שאלתא קב ס"ק יד) שרק למצוה מהתורה מותר לצאת ולא למצוה דרבנן¹⁰. וא"כ אין להתיר מכח דברי השאלות לצאת למצוה קלה לחוץ לארץ כיון שהשאלות מתיר רק למצוה גמורה, ועוד שהלכה כדעת התוס' וכדלעיל.

ד) וא"כ למה שמבואר לעיל נחלקו הראשונים אם מותר לצאת לחוץ לארץ לשאר המצות או רק ללמוד תורה ולישא אשה. וכתבו האגרות משה (יו"ד א' רמט) והפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) שהלכה כדעת השו"ע שאוסר. אמנם נחלקו המפרשים אם האיסור הוא גם ביוצא לזמן או רק ביוצא לצמיתות, וכן אם מדובר רק בכהן או גם בישראל כמבואר לעיל.

ד. הסבר הגמרא בקידושין

בגמרא בקידושין (ל"א ע"ב) מובא "אתא רב אסי לקמיה דרבי יוחנן אמר לי מהו לצאת מארץ לחוצה לארץ א"ל אסור לקראת אמא מהו א"ל איני יודע [אתרח] פורתא הדר אתא אמר ליה אסי נתרצית לצאת המקום יחזירך לשלום אתא לקמיה דרבי אלעזר א"ל חס ושלום דלמא מירתח רתח א"ל מאי אמר לך אמר ליה המקום יחזירך לשלום אמר ליה ואם איתא דרתח לא הוה מברך לך אדהכי והכי שמע לארונא דקאתי אמר אי ידעי לא נפקי". ומשמע שאסור לצאת מהארץ אפילו על מנת לחזור אם אינו מצוה גמורה, ואפילו לכיבוד אב ואם הסתפק רב אסי. וקשה מכאן על רש"י ומהרי"ט הסוברים שמותר לצאת גם לדבר הרשות.

וכתב רש"י (ד"ה נתרצית) "סבור היה שדעתו לחזור למקומו לבבל", "יחזירך לשלום - עד מקומך". וא"כ רש"י מפרש את הגמרא שרצה לצאת שלא על מנת לחזור ולמרות זאת היה מקום להתיר לצאת לצורך כיבוד אב, אבל אם היה דעתו לחזור באמת מותר אפילו לדבר הרשות. וכתב המנחת חינוך (ריב) שמגמרא זו יש מקור לשאלות שמותר לצאת לחוץ לארץ גם לשאר מצות, ולרש"י אפילו שלא על מנת לחזור.

והקשה המהרי"ט (שם) על רש"י שלשון הגמרא "לקראת אימא" משמע שיצא לקראתה והיה דעתו לחזור. ולכן פירש המהרי"ט שרב אסי היה כהן ולכהן אסור לצאת גם על מנת לחזור, ורק למצוה גמורה כלימוד תורה ונשיאת אשה מותר, והסתפק רב אסי אם מותר לצאת גם לכיבוד הורים. וא"כ לדעת המהרי"ט יש חומרא בכהן שאסור לו לצאת - גם על מנת לחזור - אפילו לצורך מצוה.

¹⁰ אמנם מדברי האחרונים (שדי חמד מערכת א"י סק"א, שדה הארץ ח"ג יא, פרי הארץ, וע' משפט כהן קמז) שהסתפקו אם מותר לצאת לקברי צדיקים כיון שהוא מצוה או שאינו מצוה אלא תועלת ואסור, משמע שהבינו לשלם מצוה מותר גם למצוה קלה. וכך משמע במגן אברהם לקמן. ואפשר שהבינו שדעת השאלות היא שגם למצוה קלה מותר, ועי' לקמן.

אמנם לדעת הרמב"ם שאוסר לצאת לחוץ לארץ על מנת לחזור גם בישראל מתפרשת הגמרא כפשוטה, וכך ביאר המהרש"א את הגמרא ודחה את פירוש רש"י. וכך כתבו הפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) והשדי חמד (ח"ה פאת השדה ס"ק ז) בדעת הרמב"ם. ולפי זה לדעת הרמב"ם יהיה אסור לצאת גם על מנת לחזור אפילו לצורך מצוה גמורה, וגם לצורך כיבוד אם יש מקום לאסור, וכך משמע בפאת השולחן (שם) שלרמב"ם אסור לצאת על מנת לחזור גם לצורך כיבוד אם וגם בישראל.

וא"כ ישנם שלשה הסברים בגמרא בקידושין שמסתפקת אם מותר לצאת לצורך כיבוד אם :

- א. לרש"י מדובר שלא על מנת לחזור.
- ב. למהרי"ט מדובר על מנת לחזור ובכהן.
- ג. לרמב"ם ומהרש"א מדובר בישראל ועל מנת לחזור.

ה. יציאה מהארץ לכהן

לפי דברי המהרי"ט לעיל יוצא שמהגמרא בקידושין (ל"א ע"ב) יש חומרא בכהן יותר מישראל ואסור לו לצאת גם לצורך מצוה. וכך גם לדברי המפרשים לעיל (אות ב) את דברי התוס' (ע"ז י"ג ע"א) שאוסרים לצאת על מנת לחזור רק בכהן, לפ"ז יש מקור מהגמרא בעבודה זרה להחמיר בכהן יותר מישראל.

אמנם לפירוש רש"י והרמב"ם בגמרא בקידושין אין מקור משם להחמיר יותר בכהן, וכן לדברי המפרשים את דברי התוס' בישראל, אין מקור מהגמרא בעבודה זרה להחמיר יותר בכהן מבישראל, וכ"כ רע"א (יו"ד רסט א) בשם מהריק"ש שמותר לכהן לצאת לסחורה.

ולפי זה הדעה המתרת לישראל לצאת על מנת לחזור אוסרת בכהן יותר, והדעה האוסרת לישראל אינה מחמירה בכהן יותר מבישראל.

אמנם הקרן אורה (מו"ק י"ד ע"א) החמיר בשני הדברים, שכתב שאסור לישראל לצאת על מנת לחזור, וכתב שכהן דינו חמור יותר ואסור גם לצורך מצוה כגון ליבם, ורק לישא אשה מותר. וכן בשו"ת מהריט"ץ (פה) כתב שלישראל אסור לצאת על מנת לחזור, ומ"מ כתב שלכהן אסור לצאת גם לסחורה ופירש כך את הגמרא בע"ז (י"ג ע"א)¹¹. וכן בארץ חמדה (שער א פ"י ס"ק ה) כתב שלכהן אסור לצאת גם לסחורה¹².

ולפי"ז יש המתירים לישראל לצאת על מנת לחזור ומחמירים בכהן. ויש האוסרים לישראל ולא מחמירים בכהן יותר מישראל. ויש האוסרים לישראל ומחמירים בכהן יותר שאסור לו גם לדבר

¹¹ וזו לשונו "דבבריתא לא נקט אלא ללמוד תורה וכו' ולא הזכיר לסחורה וטעמא משום דהתם מיירי בכהן שמותר ליטמא הילכך דוקא הני מותר אבל לא לסחורה".

¹² וכן בהליכות שלמה (תפילה פכ"ג הע' 16, ובפרק י' הערה 12) כתב הגרש"ז אויירבך שיש מקום להחמיר בכהן יותר. וכ"כ הגרז"ן גולדברג (ארץ צלצל כנפים עמ' 72).

מצוה (קרבן אורה) או לסחורה (מהריט"ץ, ארץ חמדה). ומדברי השולחן ערוך (יו"ד רסט א, שעב א) משמע שיש להחמיר בכהן יותר מבישראל¹³.

ו. הגמרא במועד קטן

בגמרא במועד קטן מובא שנחלקו רבנן ור' יהודה לגבי מי שבא מהדרך במועד אם מותר לו לגלח "אמר רבא לשוט דברי הכל אסור למזונות דברי הכל מותר לא נחלקו אלא להרויחא מר מדמי ליה כלשוט ומר מדמי ליה כלמזונות". ורש"י שם פירש שהיוצא למזונות כיון שהוא אנוס מותר לו לגלח. והרא"ש (פ"ג ס' א) בשם הראב"ד פירש שהיוצא למזונות לחוץ לארץ מותר לו לגלח כיון שיצא בהיתר. אבל היוצא לטייל אסור לו לגלח כיון שיצא באיסור, והסכים לדבריו. והשו"ע (או"ח תקלא ד) כתב כפירוש זה "וכן הבא ממדינת הים בחול המועד או שבא בערב הרגל ולא היה שהות ביום לגלח והוא שלא יצא מארץ ישראל לחוץ לארץ לטייל". ומוכח שמותר לצאת לחוץ לארץ למזונות ולהרויח, אבל לטייל אסור, ומשמע שגם על מנת לחזור אסור שהרי סתם טיול הוא על מנת לחזור. והשלטי גיבורים שמתירים לצאת על מנת לחזור גם ללא צורך יפרשו בגמרא כרש"י, וכן לדעה שאסור לצאת לחוץ לארץ גם להרויח (עי' לקמן בדעת הרמב"ם) צריך לפרש בגמרא כרש"י, ועי' בבהגר"א (או"ח תקל"ד ד') שהסכים לפרש"י. ועכ"פ לדעת השו"ע יש מכאן מקור לאסור לצאת שלא לצורך אפילו על מנת לחזור.

ז. דעת הרמב"ם

א) הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה ה"ט) כתב "אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ וכן יוצא הוא לסחורה אבל לשכון בחוצה לארץ אסור אלא אם כן חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חטין בשני דינרין במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפירות ביוקר אבל אם הפירות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתכר ואבדה פרוטה מן הכיס יצא לכל מקום שימצא בו ריוח ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום". ובטעם ההיתר לצאת לסחורה כתב הפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) שהטעם משום שהוא חיי נפש ויש בזה ישוב הארץ. וכך כתבו המשפט כהן (קמז), והשדי חמד (ח"ה מערכת ארץ ישראל פאת השדה ס"ק ז). ולפי טעם זה רק לסחורה מותר לצאת ולא לשאר דברים אפילו למצות, וכ"כ הפאת השולחן והשדי חמד והמשפט כהן שלדעת הרמב"ם אסור לצאת לחוץ לארץ אפילו לשאר מצות כדעת התוס'¹⁴. והקרבן אורה (מו"ק י"ד ע"א) כתב שבכלל ההיתר לצאת לסחורה הוא לצאת לכל דבר שמוכרח לעשותו, ולכן בכלל היתר זה יש היתר לצאת לשאר המצות. ומשמע מדבריו שאם

¹³ אמנם בכהנים בזמן הזה דעת מהרש"ל להתיר כיון שלא זהירים כיום בטהרות, והביאוהו הש"ך והט"ז ובאר הגולה (יו"ד רסט). ורע"א (שם) כתב להקל משום שמותר לצאת לסחורה או שכולם טמאי מתים. אמנם הפת"ש (רסט סק"ה) בשם השבות יעקב מחמיר גם בזמן הזה.

¹⁴ וכ"כ ר' צדוק הכהן מלובלין (אור זרוע לצדיק דף מד) שדעת הרמב"ם כתוס' שאסור לצאת לשאר מצות.

אין הדבר הכרחי כגון דבר הרשות או במצווה קלה אין לצאת בשבילו לחוץ לארץ¹⁵. וכך כתבו המגילת ספר (לאוין רלד) והפחד יצחק (הובא באוצר הפוסקים (כרך כ' קונטרס א"י סק"א ד) שאסור לצאת לדבר הרשות גם לדעת הרמב"ם.

ובארץ חמדה (א פ"י ס"ק א, ה) ובשבט הלוי (ה קעג, ו קעז) ובמועדים וזמנים (ח"ה סי' שמו בהערות סק"א) כתבו שבכלל ההיתר לצאת לסחורה יש היתר לצאת לכל דבר הרשות גם לצורך קטן, ורק לטיול אסור לצאת כיון שאינו צורך כלל¹⁶. וכך משמע בדברי המגן אברהם והמשנה ברורה כדלקמן.

וא"כ ישנם שלשה דעות מה נכלל בהיתר של הרמב"ם לצאת לחוץ לארץ לסחורה:

- א. רק לסחורה מותר (משפט כהן, שדי חמד, פאת השולחן, אור זרוע לצדיק).
- ב. מותר גם לשאר מצות כדעת השאלות (קרן אורה).
- ג. מותר גם לדבר הרשות כמו לראות פני חבירו (ארץ חמדה, שבט הלוי, מועדים וזמנים).

ב) כתבו הכסף משנה והמגדול עוז והקרן אורה (מו"ק י"ד ע"א) שהמקור לדברי הרמב"ם הוא ממה שהתירה התורה לצאת למצרים לסחורה וכ"ש לשאר ארצות. והיד איתן הקשה על דבריהם, וכתב השדי חמד (שם) שהמקור הוא מסברא שלחיי נפש מותר לצאת. והשבט הלוי (ה קעג) כתב שטעם ההיתר הוא משום שלצאת על מנת לחזור הוא איסור דרבנן בעלמא והקילו לכל צורך. ולכאורה לדברי הכסף משנה שהמקור הוא מפסוק מותר לצאת לכל צורך. אמנם אין הכרח לומר כך ואפשר לומר שמקור הוא מפסוק ומ"מ ההיתר הוא רק לצורך חיי נפש, וכך כתב הפאת השולחן (פ"א ס"ק כב) שהמקור הוא מהפסוק, ומ"מ כתב (פ"ס ס"ק כח) שהטעם הוא משום חיי נפש ואסור לצאת אפילו לשאר מצות. וכן המהריט"ץ (שו"ת סי' פח) כתב לטעם הכסף משנה ולמרות זאת כתב שאסור לצאת לשאר מצות.

ולטעם השדי חמד ודאי שמותר לצאת רק מפני ההכרח כמו שכתב שם. ולטעם השבט הלוי מותר לצאת גם לצורך קטן, ועי' במשנת יוסף (ח"ד סי' נז). וא"כ שלשת ההסברים דלעיל תלויים במקור דברי הרמב"ם.

ג) להסבר הפאת השולחן והשדי חמד שטעם ההיתר לצאת לסחורה הוא משום חיי נפש יש מקום לומר שאסור לצאת לסחורה כדי להרויח ורק כדי קיום נפש מותר, וכך משמע מהשדי חמד (ח"ה פאת השדה סק"ז). אמנם אין הכרח בזה ואפשר לומר שגם לטעם זה מותר לצאת אפילו להרוחה וגם בזה יש קיום נפש, וכך כתב המשנת יוסף (ח"ד סי' נז) בדעת פאת השולחן. וכך כתב הקרן אורה שההיתר הוא מפני ההכרח ולמרות זאת מותר לצאת גם להרוחה. ולטעם הכסף משנה שההיתר הוא מפסוק, וכן לטעם שבט הלוי ודאי שמותר לצאת להרוחה, וכך כתב המועדים וזמנים (ח"ה סי' שמו סק"א). ועי' לעיל בגמרא במועד קטן (י"ד ע"א). וא"כ יש מקום לומר שלכל הטעמים מותר לצאת לחוץ לארץ גם להרוחה.

¹⁵ לדעת האגרות משה והתורת חיים שכתבו שהרמב"ם סובר כשאלות צריך לומר כפירוש זה או כארץ חמדה לקמן.

¹⁶ וכך משמע שהבין התורת חיים (ע"ז יג.) בדעת הרמב"ם.

ח. סכום הדעות

א) לדעת התוס' אסור לכהן לצאת גם על מנת לחזור, ולגבי ישראל נחלקו האחרונים האם אסור לצאת על מנת לחזור לדעת התוס'.

לדעת הרמב"ם אסור גם לישראל לצאת על מנת לחזור ללא צורך. ואם יוצא לצורך נחלקו האחרונים בדעתו לאיזה צורך מותר לצאת ולאיזה אסור. לדעת מהרי"ט והשלטי גיבורים ורש"י והתשב"ץ מותר לישראל לצאת על מנת לחזור.

ב) לצאת שלא על מנת לחזור כדי ללמוד תורה ולישא אשה, לדעת התוס' והרמב"ם אסור. ולדעת רש"י והתשב"ץ ומהרי"ט מותר.

ג) לצאת כדי ללמוד תורה ולישא אשה מותר לכל הדעות. ולשאר מצות כמו כיבוד אב ואם לדעת השאלתות מותר ולדעת התוס' אסור. ובדעת הרמב"ם נחלקו האחרונים. ולדעת השולחן ערוך אסור.

ד) יש הסוברים שכהן דינו חמור יותר ואסור לצאת לסחורה או לשאר מצות.

ה) להאמור לעיל ישנם חמשה דעות בדין יציאה לחוץ לארץ על מנת לחזור:

א. לדעת הפאת השולחן (פ"ב ס"ק כח) אסור לצאת על מנת לחזור אלא ללמוד תורה ולישא אשה או לסחורה אבל לשאר מצות אסור. וכן משמע במשפט כהן (קמז), וכן הדין לדעת ר' צדוק הכהן ברמב"ם.

ב. לדעת הקרן אורה ברמב"ם מותר לצאת על מנת לחזור גם לשאר מצות וכדעת השאלתות, ובלבד שתהיה מצוה גמורה אבל לדבר הרשות אסור, וכך כתבו הפחד יצחק והמגילת ספר.

ג. לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה מותר לצאת על מנת לחזור גם למצוה קלה כגון לראות פני חברו.

ד. לדעת הארץ חמדה מותר לצאת גם לדבר הרשות שאינו מצוה והוא בכלל ההיתר של סחורה.

ה. לדעת השלטי גיבורים¹⁷ מותר לצאת גם ללא צורך כלל.

פרק שני

ביאור הדעות

א. טעם המתירים לצאת מהארץ לזמן

א) לדעת השלטי גיבורים (שבועות ח' ע"א מדפי הרי"ף) ומהרי"ט (קידושין ל"א ע"ב) ושדה הארץ (ג יא) עיקר המצוה היא לדור בארץ כלומר לקבוע דירתו בארץ, ולכן אם עיקר דירתו בארץ ויוצא

¹⁷ כן כתב בשו"ת שדה הארץ (ג יא), ואפשר שגם דעת מהרי"ט היא כך או שסובר שרק לצורך קצת מותר וכדלעיל.

לזמן לחוץ לארץ אינו מבטל את המצוה כיון שגדר המצוה הוא לדור, ולא להימצא בארץ, ומקיים את המצוה גם בהיותו בחו"ל.

ולדעת הרמב"ם (מלכים פ"ה ה"ט) והפאת השולחן (ב סקכ"ח) המצוה היא להימצא בארץ ולא מספיק שקובע דירתו בארץ אלא צריך להימצא בה בתדירות ולכן גם ביוצא לזמן אסור, ולקמן יתבאר שני דרכים בהסבר דעה זו.

ב. טעם ההיתר לצאת מהארץ לעולם

לדעת התשב"ץ ומהרי"ט מותר לצאת לישא אשה גם שלא על מנת לחזור. וקשה אין הפקיעו מצות ישוב הארץ לצמיתות. ואין לומר שלדעתם מצות ישוב הארץ היא מדרבנן, שבמפורש כתבו שהיא מהתורה (תשב"ץ ח"ג סי' ר, וסי' רפח. מהרי"ט כתובות קי"א, שו"ת יו"ד ב כח). ונאמרו בזה שני תירוצים: במשפט כהן (קמז) משמע שמפני שישא אשה הוא מצוה גדולה התיירו לצאת למרות שמבטל בזה את מצות ישוב הארץ¹⁸. והמצוה לישא אשה וללמוד דוחה את מצות ישוב הארץ. וכך כתב התפארת ישראל (קידושין פרק א' משנה ז' ס"ק נה) שהטעם שמותר לצאת לצורך כיבוד אב ואם הוא משום שעשה דכיבוד דוחה לא תעשה של יציאה מהארץ. ומו"ר הגר"א שפירא שליט"א במנחת אברהם (ח"א ס' מד סק"ב) ביאר שמצות ישוב הארץ היא כמו מצות סוכה שהמצטער פטור, ויכול לצאת לצרכו, אבל אם אין לו צורך מחוייב מהתורה במצוה, וכך היא מצות ישוב הארץ שאם אין לו צורך מחוייב מהתורה להיות בארץ, אבל אם יש לו צורך בזה לא חייבה התורה¹⁹. ולכן מותר לצאת לישא אשה ולסחורה כמו שמותר לצאת מהסוכה לשם כך. ולפי"ז גם לדעת האוסרים לצאת על מנת לחזור המצוה היא דרך דירה, אלא שלא מספיק לקבוע דירתו בארץ אלא צריך לדור בה בפועל.

ולפי זה ישנם שלשה דעות בגדר מצות ישוב ארץ ישראל: לדעת השלטי גיבורים ומהרי"ט ושדה הארץ המצוה היא לקבוע דירתו בארץ ואז גם כשיוצא ממנה מקיים המצוה. לדעת המנחת אברהם המצוה היא להימצא בתדירות בארץ, אבל אם יש לו צורך לצאת פטור כיון שאין דרך דירה בכך, ויש תנאי במצוה שרק אם יכול לדור כדרך דירה מחוייב בזה. לדעת המשפט כהן והתפארת ישראל יש חיוב להימצא בתדירות בארץ ובכל אופן שיוצא מבטל המצוה.

ג. הטעמים לאיסור יציאה מהארץ

א) כתב בארץ חמדה (א פ"י סק"א) שהמהרי"ט והשלטי גיבורים שסוברים שהעיקר הוא לקבוע דירתו בארץ סוברים שמצות ישוב הארץ היא כדי לישב את הארץ ולכן המצוה היא לקבוע דירתו

¹⁸ ולטעם זה בכל אופן שיוצא מהארץ מבטל המצוה. ואם נאמר שהטעם שאסור לצאת לזמן הוא משום שמבטל את המצות כדלעיל מהארץ חמדה ועטרת פז, א"כ בכל אופן שיוצא מבטל את המצוה וכדעת המשפט כהן.

¹⁹ וכך משמע מדברי ר' צדוק הכהן מלובלין (דברי סופרים יד) שכתב שהמצוה לדור בארץ בנחת בדרך דירה עיי"ש.

ולאו דוקא להימצא בארץ. והרמב"ם סובר שמצות ישוב הארץ היא כדי לקיים את המצות התלויות בה כדעת הרשב"ם (ב"ב צ"א ע"א) והתשב"ץ (ח"ג סי' קפח, וסי' ר), ולכן גם ביוצא לזמן אסור כיון שבאותו זמן מפקיע מעצמו את המצות²⁰. וכך כתב בשו"ת עטרת פז (א ל) באריכות. אמנם אין הכרח לומר כך, ואפשר לומר שטעם המצוה הוא כדי לקיים את המצות, ונדב המצוה הוא לקבוע דירתו, והחיוב הוא לדור בארץ כדי לקיים המצות אבל לא חיבה התורה להימצא תמיד בארץ²¹. וכן להיפך גם אם נאמר שמצות ישוב הארץ הוא כדי לישב את הארץ, יש מקום לומר שבכל זמן שנמצא בארץ מוסיף על הישוב, וכמו שמי שעוזב את הארץ לצמיתות מזיק לישובה של הארץ הרבה, כן מי שעוזב לזמן מזיק מעט. וכך כתב העטרת פז שיש מקום לומר באופן אחר.

ב) דעת השלטי גיבורים ומהרי"ט שעיקר המצוה היא לדור בארץ ולישב אותה. וכך משמע ברמב"ן (בהשמטות עשה ד) ובריב"ש (סי' קא) אלא שאפשר שמשום כך אין לצאת מהארץ גם דרך ארעי, ומי"מ גם לדעתם עיקר המצוה היא שיהיה ישוב יהודי בארץ. ולדעת הרשב"ם (ב"ב צא). והתשב"ץ (ח"ג קפח, ר) טעם המצוה היא כדי לקיים את המצות התלויות בארץ²². ולדעת הלחם משנה (מלכים ה יב) טעם איסור היציאה הוא משום שמפקיע עצמו מהקדושה. וכך משמע בחתם סופר (יו"ד רלד) ובמור וקציעה (סי' שו) שהטעם משום קדושת הארץ.

ג) ובפשטות לכל הטעמים שאסור לצאת מהארץ המצוה היא "להימצא" בארץ או "לדור" בה והאיסור בזה שיוצא ממנה הוא בזה שאינו נמצא בה. אמנם הגר"ש ישראלי (חוות בנימין ג קיד סק"ו, והביאו העטרת פז א ל) כתב טעם מחודש, שהיוצא מהארץ ללא צורך, בעצם מעשה היציאה מבזה את הארץ ומראה שמעדיף את חו"ל, וזהו טעם האיסור. ולטעם זה האיסור אינו בזה שלא נמצא בארץ אלא בעצם מעשה היציאה. ומי שיצא בהיתר יש מקום לומר שמותר לו לישאר גם זמן רב בחוץ לארץ אם יחזור אחר כך לארץ, כיון שמעשה היציאה היה בהיתר. אבל לטעמים הראשונים אסור גם למי שיצא בהיתר לישאר זמן רב בחוץ לארץ וכמו שכתב העטרת פז (שם) והגרש"ז אויירבך (ועלהו לא יבול א קצ). וא"כ נחלקו האם האיסור הוא בזה שאינו נמצא בפועל בארץ, או בעצם מעשה היציאה.

ד) ולפי זה ישנם ארבעה טעמים לאיסור היציאה מהארץ:

- א. משום המצוה לישב את הארץ (רמב"ן, ריב"ש, שלטי גיבורים, מהרי"ט).
- ב. משום שמפקיע את המצות (רשב"ם, תשב"ץ).

²⁰ והלחם משנה (מלכים ה יב) כתב שהטעם הוא שאסור לצאת ממקום הקדושה. וע' בחתם סופר (יו"ד רלד), ובמור וקציעה (שו). וגם לטעם זה אסור לצאת גם לזמן קצר.

והמחלוקת אם יש מצוה לבא מחוץ לארץ לארץ לזמן (ע' בנחלת יעקב ח"ב עמ' 649 ארבעה דעות בזה) תלויה גם בזה, שאם עיקר המצוה היא דירה אין מצוה בזה. ואם העיקר הוא להימצא בארץ מפני קדושתה או קיום המצות או שבהימצאו בארץ מחזק את הישוב יש מצוה גם להבא מחוץ לארץ לזמן.

²¹ ובאמת התשב"ץ (ג ר) סובר שטעם המצוה הוא כדי לקיים המצות, ואעפ"כ משמע קצת מדבריו (ג רפח) שאין איסור ביוצא לזמן כמבואר לעיל.

²² והגרש"ז אויירבך (הליכות שלמה תפילה כג הע' 16) בשם החתם סופר ביאר בדעת הרשב"ם שהטעם משום שכל המצות כגון תפילין קיומם בחוץ לארץ הוא פחות וחסר שעיקר קיום המצות הוא בארץ.

ג. משום שיוצא מהקדושה (לחם משנה).

ד. משום שמבזה את הארץ בעצם מעשה היציאה (הגר"ש ישראל).

ד. האם האיסור לצאת מהארץ לזמן הוא מהתורה

א) לכאורה טעם האוסרים לצאת מהארץ על מנת לחזור הוא משום שגדר המצוה הוא להימצא בארץ בתדירות וגם היוצא לזמן בטל ממצות ישוב הארץ באותו זמן ולכן אסור לצאת ללא צורך כמבואר בדברי הארץ חמדה והעטרת פז דלעיל. ולפי זה [לדעת הסוברים שמצות ישוב הארץ היא מהתורה] האיסור לצאת מהארץ לזמן הוא מהתורה²³. וכך משמע במשפט כהן (ס"ס קמז) שהיוצא לזמן מבטל מצות ישוב הארץ. אמנם השבט הלוי (ה קעג) והמועדים וזמנים (ה שמו סק"א) כתבו שגם לדעת הרמב"ם עיקר המצוה היא לקבוע דירתו בארץ, והיוצא מהארץ עובר רק על איסור דרבנן ולכן התירו גם לצורך קטן.

וא"כ לדעת הארץ חמדה והעטרת פז והמשפט כהן האיסור לצאת מהארץ לזמן הוא מהתורה. ולדעת שבט הלוי והמועדים וזמנים האיסור הוא מדרבנן.

ב) טעם ההיתר לצאת מהארץ לזמן לישא אשה ולסחורה או לשאר מצות, לדעת שבט הלוי כיון שהאיסור הוא מדרבנן הקילו בכל צורך קטן. ולדעת הסוברים שהאיסור הוא מהתורה הטעם הוא שהמצוה לישא אשה וללמוד דוחה למצות ישוב הארץ, וכך משמע במשפט כהן, וההיתר לצאת לסחורה הוא מגזירת הכתוב, ולפי"ז אין היתר לצאת מהארץ לשאר מצות או לדבר הרשות. ולהסבר המנחת אברהם הטעם הוא שכשיש צורך אינו דרך דירה ומותר לצאת, ואפשר שגם לדבר הרשות מותר. וא"כ המחלוקת אם מותר לצאת לדבר הרשות תלויה בגדר מצות ישוב הארץ, ואם האיסור לצאת לזמן הוא מהתורה.

ג) ולפי"ז ישנם שלשה דעות בגדר האיסור של יוצא לזמן לדעת הרמב"ם:

א. לדעת שבט הלוי האיסור הוא מדרבנן גם כשיוצא שלא לצורך.

ב. לדעת המנחת אברהם האיסור הוא מהתורה, ואם יוצא לצורך אין איסור.

ג. לדעת המשפט כהן גם כשיוצא לצורך מבטל המצוה אלא שהמצוה לישא אשה עדיפא.

ד) והנה מי שמחמיר על עצמו שלא לצאת לזמן מועט אפילו באופן המותר, לדעת המנחת אברהם זוכה בזה במצות ישוב הארץ מהתורה וממשיך על עצמו את המצוה. וכמו הולכי דרכים שפטורים מהסוכה ולמרות זאת אם הלכו לסוכה קיימו בזה מצוה מהתורה כדברי הבאור הלכה (תרל"ט ד"ה הדיוטות) בשם הבכורי יעקב "מי שפטור משום טרחה לחזור לסוכה כגון בפסקו גשמים בלילה או באמצע סעודתו או בהולך לסוכת חבירו לזה יש קבול שכר עליו". אבל לדעת השלטי גיבורים ומהרי"ט אינו מפקיע מצות ישוב הארץ בזה שיוצא ממנה לזמן, וממילא אינו זוכה

²³הקרו אורה (מו"ק י"ד ע"א) והאגרות משה (ח"א ס' קב) כתבו שהאיסור הוא מדרבנן. אמנם אין מדבריהם ראייה, שלדעתם גם היוצא לעולם איסורו מדרבנן (קרו אורה) או שהמצוה היא קיומית (אגרות משה), ודברינו כאן הם לדעה שמצות ישוב הארץ היא מהתורה ואינה מצוה קיומית (עי' מבי"ט א קלט, ומנחת אברהם א מד).

במצוה בזה שנשאר. ומ"מ נראה שגם לדעתם יש עניין לישראל בארץ כדי לימצא במקום הקדושה למרות שאינו מוסיף בעיקר מצות ישוב הארץ, וכך כתב מפורש המהרי"ט (קידושין ל"א ע"ב).

ה. הטעם שהתירו לצאת לישראל אשה רק לזמן

לדעת הרמב"ם והתוס' מותר לצאת מהארץ לישראל אשה רק לזמן ולא לצמיתות. ולדברי השבט הלוי הטעם הוא שרק בעוקר דירתו לגמרי מבטל מצות הישוב, אבל בעוקר לזמן אינו מבטל המצוה והאיסור הוא רק מדרבנן ולכן הקילו בזה כדי לישראל אשה. ולדעות שגם ביוצא לזמן יש איסור צריך לומר שכיון שביוצא לצמיתות מבטל לגמרי את המצוה לא רצו להקל גם במקום שצריך לישראל אשה או ללמוד תורה וכך משמע במשפט כהן. ורק ביוצא לזמן שאינו מבטל לגמרי את המצוה הקילו²⁴.

ו. מהו יוצא לזמן

א) כתב הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ה ה"ט) כתב "אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם אלא ללמוד תורה או לישראל אשה או להציל מן העכו"ם ויחזור לארץ וכן יוצא הוא לסחורה אבל לשכון בחוצה לארץ אסור". וכתב הפאת השולחן (פ"א סק"י"ט) שהכונה שאסור לצאת כדי לישראל בחוץ לארץ לעולם. אבל אם יחזור לבסוף לארץ מותר לצאת. ולפי זה גם אם יוצא מהארץ לזמן מרובה נחשב יציאה לזמן ורק אם יוצא לצמיתות ואינו חוזר לארץ כלל אסור. וכך משמע מדברי המשפט כהן (קמז).

אמנם בספר נוה שלום (שו"ת סי' ז) ובספר מלכות בית דוד (כז ד) כתבו שכונת הרמב"ם שגם בזמן הזה אסור לצאת ואין הפסק לאיסור זה²⁵. ולפי זה יש מקום לומר שלדעת הרמב"ם בכל יציאה לזמן מרובה נחשב שקובע דירתו בחוץ לארץ ואסור אפילו ללמוד תורה ולישראל אשה. ורק ביוצא לזמן קצר ממש מותר. וכך משמע ממה שכתב שאסור "לשכון" בחוץ לארץ. ומשמע שגם כשאינו לעולם אסור כיון שקובע דירתו בחוץ לארץ. וסברא זו כתב המשנת יוסף (ח נה, עמ' קפז) שאם יוצא לזמן מרובה אסור. וכך כתב השבט הלוי (ה קעג) בדעת הרמב"ם שאם יוצא לשנה שלימה נחשב יציאה בקבע ואסור²⁶.

²⁴ ובדומה לזה כתב הנצי"ב בהעמק שאלה (קב סק"י"ד) שהחמירו יותר כשמבטל לגמרי את המצוה. וכך כתב הגר"ד מקארלין (יד דוד) בטעם שמותר להתאחר מלישא אשה כל זמן שלומד תורה, שבמקום שיבטל מתורה לגמרי החמירו יותר.

²⁵ ובמשנת יוסף (ח"ד נ ו) הביא שני ההסברים עיי"ש.

²⁶ ויש מהאחרונים שאיחדו את הדעות וכתבו שביוצא לסחורה מותר רק כשחוזר מיד, וביוצא ללימוד תורה מותר גם לזמן רב ובלבד שיחזור אחר כך לארץ. וכך כתב באוצר הפוסקים (חלק כ, קונטרס מצות ישוב א"י, סק"י"א, הערה קצא) בשם ר' צבי הירש ברלין, וכן כתב הג"ר ברוך שמעון שנאיאורסון (קובץ תורני 'צהר' חלק טז עמ' תנח). אמנם מסברא קצת קשה לחלק כך.

ואפשר לומר הסבר נוסף בדעת הרמב"ם, שכל עוד יציאתו היא רק לצורך המצוה מותר לצאת גם כששוהה זמן מרובה מאוד, דכיון שאינו רוצה לדור בחוץ לארץ ומה שנמצא שם הוא מכח המצוה, לכן גם כששוהה זמן מרובה נחשב שעיקר דירתו בארץ ישראל כיון שברגע שיגמור המצוה יחזור לארץ ואינו נמצא בחוץ לארץ לשם דירה אלא לשם המצוה. וכך משמע במהריט"ץ (פה), וכך כתב גם הקרן אורה (מו"ק י"ד ע"א) אלא שבמסקנה משמע שדחה הסבר זה. ולטעם זה אם גמר את המצוה מחויב מיד לחזור לארץ, ומאידך יש מקום לומר שאם מוכרח שבביל המצוה לישראל לעולם בחוץ לארץ מותר, וכך כתב המהריט"ץ (א פה) בדעת הרמב"ם שאם התנו עמו שלא יתנו לו אשה אלא אם כן ישאר בחוץ לארץ מותר. אבל להסבר הפאת השולחן ושבת הלוי הדין הוא להיפך, שלצאת לעולם אסור גם ללמוד תורה, וכשיוצא לזמן לצורך מצוה אפשר שמותר להאריך קצת את שהותו גם לאחר גמר המצוה²⁷.

וא"כ ישנם שלשה הסברים מהי יציאה לזמן:

- א. כל עוד אינו יוצא לעולם נחשב יציאה לזמן (פאת השולחן, משפט כהן).
- ב. אם קובע דירתו בחוץ לארץ לשנה אסור (שבת הלוי).
- ג. מותר לו לישראל בחוץ לארץ כל זמן שנצרך לכך לצורך המצוה, ויותר מזה אסור (מהריט"ץ).

ב) וכל זה לדעת הרמב"ם, אבל לדעת השלטי גיבורים ומהריט"ץ²⁸ שכתבו שאין איסור לצאת לזמן והכל תלוי אם קובע דירתו בחוץ לארץ, לכאורה הדבר פשוט שהאיסור הוא בכל אופן שקובע דירתו בחוץ לארץ גם כשיחזור לארץ לאחר זמן מרובה, וכדעת השבת הלוי ברמב"ם. וכך כתב המשפטי שמואל (ח"ב טו יז) שלדעת השלטי גיבורים כל שקובע דירתו בחוץ לארץ אסור, ומה שהתיר הוא רק ביוצא לזמן קצר.

ג) נראה שטעם הפאת השולחן והמשפט כהן שרק יציאה לעולם אסורה כדי ללמוד תורה, הוא שביציאה לחוץ לארץ מבטל את מצות הישוב גם בשיוצא לצורך מצוה כמו שכתב המשפט כהן להדיא, ולכן לא התירו לצאת אלא ביוצא לזמן שאינו מבטל את המצוה לגמרי, אבל ביוצא לעולם שמבטל את המצוה לגמרי אסור.

ודעת השבת הלוי היא שההיתר לצאת לחוץ לארץ הוא מפני שגם לרמב"ם עיקר המצוה היא לקבוע דירתו בארץ כמו שכתב שם (ה קעג) ולצאת לזמן הוא רק איסור דרבנן ולכן הקילו במקום צורך. אבל לקבוע דירתו בחוץ לארץ שמבטל בזה את מצות ישוב הארץ לא התירו גם לצורך מצוה. ודעת מהריט"ץ היא שהמצוה היא לדור בארץ בתדירות אלא שמחוייב רק בדרך דירה ולכן מותר לצאת לצורך כדברי המנחת אברהם, וכשיוצא לצורך אינו מפקיע את המצוה שהתורה התירה לצאת באופן זה. ולכן גם אם נצרך לצאת לעולם מותר ואינו מפקיע את המצוה בזה, וכמו במצות סוכה שהולכי דרכים פטורים ממנה כל שבעה כמבואר בגמרא (סוכה כ"ו ע"א).

²⁷ וכך משמע מדברי הגרש"ז אויירבך (ועלהו לא יבול א קצ) והעטרת פז (א י) שכתבו שהיוצא לצורך מצוה מותר לו לישראל מעט זמן לצורך טיול.

²⁸ לשון השלטי גיבורים (שבועות ח' ע"א מדפי הרי"ף) "דעיקר ההליכה והיציאה תלוי בדירה". ובמהריט"ץ (ח"ב יו"ד כח) "שאין עיקר המצוה בעליה אלא בישיבה והדירה שמה".

וא"כ שלשת הדעות בגדר יוצא לזמן תלויים בשלשת הדעות שנתבארו לעיל בגדר מצות ישוב הארץ.

פרק שלישי

דעות הפוסקים בענין יציאה מהארץ לזמן קצר

א. דעת השולחן ערוך

בדברי השולחן ערוך (או"ח תקלא ד) מבואר שאסור לצאת לחוץ לארץ לטיול. ובכהן כתב (יו"ד שעב א) שמותר לצאת ללמוד תורה ולישא אשה ולהציל מהגויים וכדומה. ודייקו האגרות משה (יו"ד רמט) והתורת חיים (ע"ז י"ג ע"א) שלשאר מצות אסור בכהן. ואם כך מפורש בשולחן ערוך שלצאת שלא לצורך אסור אפילו לישראל גם על מנת לחזור - שהרי סתם טיול הוא על מנת לחזור - ודלא כדעת השלטי גיבורים (שבועות דף ח' ע"א מדפי הרי"ף). ולכהן אסור גם לשאר מצות. ואמנם האם מותר לישראל לצאת לשאר מצות או לצורך עצמו זה לא מבואר בשולחן ערוך.

ב. דעת המגן אברהם והמשנה ברורה

א) כתב המגן אברהם (או"ח תקלא ד סק"ז) "לטייל - אבל יצא להרויח או לראות פני חבירו שרי דמקרי מצוה עססי רמ"ח". וכן כתב המשנה ברורה (סק"ד) "אבל מא"י לחו"ל אינו מותר אלא ביצא להרויח או לראות פני חבירו דהוא חשיב דבר מצוה שמותר לצאת מא"י בשביל זה משא"כ לטייל בעלמא דבכה"ג אסור לצאת מא"י לחו"ל לא התירו לו לגלח". וכך כתב הערוך השולחן (תקלא ה). וא"כ לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה וערוך השולחן מותר לצורך מצוה קלה כגון לראות פני חבירו או להרויח.

ובטעם הדבר אפשר לומר שלשה הסברים :

א. אפשר לומר שסוברים כדעת השאלות שמותר לצאת לכל דבר מצוה וסוברים שגם למצוה קלה מותר. וכך רצו בתחילה להסביר הגר"ש ואזנר (משנת יוסף ד נה) והמועדים וזמנים (ה שמו). אמנם הסבר זה קשה כיון שהשולחן ערוך (יו"ד שעב א) משמע שאינו סובר כשאלות וכמ"ש האגרות משה והתורת חיים לעיל. ועוד שגם לשאלות מותר רק למצוה גמורה כמבואר לעיל מדברי הנצי"ב והאגרות משה והמנחת יצחק, וכך הקשו הגר"ש ואזנר והמעדים וזמנים.

ב. ואפשר לומר שסוברים שבכלל ההיתר לצאת לסחורה נכלל כל צורך שהוא גם מצוה קלה. וכך הסביר הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה א פ"י ס"ק א, ה) והשבט הלוי (ה קעג) והמועדים וזמנים (ה שמו). וכך משמע מלשון המגן אברהם שנקט שמותר לצאת להרויח כמבואר בגמרא במועד קטן (י"ד ע"א) וכתב שהיא מצוה קלה ולכן לכל מצוה קלה מותר כמו שמותר לצאת להרויח.

ג. המשנת יוסף (ח"ד ס' נה) כתב שהיוצאים לחוץ לארץ סומכים על מהרי"ט המתיר לצאת לכל

צורך ע"כ. אמנם קשה לומר כך שהרמב"ם לכאורה אינו סובר כמהרי"ט כיון שהתיר רק לשלשה דברים. ועוד שלמהרי"ט אפשר שגם לטיול מותר לצאת.

ב) המשנה ברורה והמגן אברהם נקטו שטעם ההיתר הוא לדבר "מצוה". ומשמע שרק למצוה מותר אבל לצורך האדם שאינו מצוה אסור, וכך הבינו בדעתם המנחת יצחק (ג כו ז), והגרש"ז אויירבך (הליכות שלמה תפילה פי"ג), והאז נדברו (חי"ד ס' מג), והמשנה הלכות (מהדורא תניינא ב תלא). אמנם היד אפרים (ח ג) וארץ חמדה (א ס' י סק"ה) ושבת הלוי (ה קעג, ו קעז) הבינו שלכל צורך האדם מותר גם כשאינו מצוה. והנה אם ההיתר הוא משום דדמי לסחורה או משום דברי המהרי"ט לעיל שיש מקום לומר שלכל צורך מותר גם כשאינו מצוה. אבל אם ההיתר הוא מכח דברי השאלות לכאורה רק לצורך מצוה מותר. ועכ"פ יש אומרים שלדעת המ"א והמשנה ברורה מותר לצאת לכל צורך, ויש המתירים רק למצוה.

ג) לדעת המגן אברהם והמשנה ברורה מותר לצאת לכל דבר מצוה קלה ולמדו כך מההיתר לצאת בערב שבת לדבר מצוה וגם לראות פני חבירו נחשב למצוה לענין זה. וישנם מהפוסקים שפקפקו על כך כיון שפשטות הרמב"ם היא שרק לסחורה מותר, וכך דעת הפאת השולחן והמשפט כהן והקרן אורה והפחד יצחק והמגילת ספר ועוד אחרונים שרק למצוה גמורה שלא כדעת המגן אברהם.

ועוד שגם לענין שבת (שמשם למד המ"א את ההיתר) ההיתר לצאת לכל מצוה אינו ברור כמ"ש המשנה ברורה (רמח ס"ק לו) שבמקום שלא נהגו כן אין כדאי להקל לכתחילה. ועוד שאין ללמוד משבת ליציאה מהארץ שדינה חמור יותר כמ"ש הגר"ש ואזנר (משנת יוסף ד נה) ומועדים וזמנים (ה שמו)²⁹. ולכן כתבו חלק מהפוסקים שאין היתר זה ברור כדלקמן.

ג. דעת הפוסקים האחרונים

יש מהפוסקים שפקפקו על ההיתר של המ"א לצאת למצוה קלה. המנחת יצחק (חי"ג ס' כו ס"ק ז) כתב על דברי המגן אברהם "דנמצא סתירה לזה בתשו' תשב"ץ (חי"ג ס' פ"ח), דכתב דאין לצאת מא"י לחו"ל, אלא ללמוד תורה וכו', או מפני כבוד אב ואם ע"י שם, הרי ש"מ דאלמלא מצות כיבוד אב ואם, לא הוי שרינן לצאת משום קבלת פני חבירו, וע"כ ישאל בזה את גדולי ההוראה באה"ק, אשר מהם תצא הוראה זו, שהמה בודאי בררו הלכה זו שענין זה היא דבר השכיח שם בכל יום כנודע". בספר הלכות שלמה (תפילה פרק כג הערה 16) כתב בשם הגרש"ז אויירבך שלא ברור שמותר לצאת לבר מצוה. וכעין זה כתב בספר ועלהו לא יבול (חי"א עמ' קצ) שהגרש"ז אמר שאם חתונת בנו תיערך בחו"ל לא ישתתף בה. בהערות הגר"א נבצל למשנה ברורה (או"ח תקלא ד) כתב שיש להחמיר שלא לצאת אלא למצוה גמורה.

²⁹ועי' בספר אוצרות המוסר לרב משה צוריאלי (עמ' 1313) שגם כתב שקשה להקל כהמ"ב עיי"ש.

בשו"ת אז נדברו (יד מג) כתב שיש לשאול שאילת חכם על כל דבר מצוה, כיון שלא לכל מצוה מותר לצאת. ויצא בחריפות נגד אלו שנוהגים לצאת לחו"ל ללא צורך ממשי³⁰.

ומאיך חלק מהאחרונים פסקו כדברי המגן אברהם והמשנה ברורה והתירו לצאת למצוה קלה או לדבר הרשות חוץ מלטיול שזה מפורש בשו"ע לאסור.

כך פסקו המשנה הלכות (מהדורא תנינא ב תלא), והגר"ש דייכובסקי (תחומין כ) שמותר לצאת גם למצוה קלה.

והארץ חמדה (א פ"י סק"ה) ושבת הלוי (ה קעג, ו קעז) ויד אפרים (ח ג) כתבו שגם לדבר הרשות מותר.

וא"כ ישנם שלשה דעות בפוסקים האחרונים בעניין יציאה לזמן: יש שכתבו שיש להחמיר מלצאת למצוה קלה. ויש שהתירו למצוה קלה. ויש שהתירו גם לדבר הרשות. ולטיול אסור לכל הדעות כדלקמן.

ובעיקר הדבר ישנם חמשה דעות לגבי יציאה לזמן כמבואר לעיל (פרק א, ח).

ד. לצאת לטיול

א) לצאת מהארץ לטיול אסור לדעת כל הפוסקים כמפורש בשולחן ערוך (תקלא ד, ובמשנה ברורה שם). וכך דעת הגר"ש אויירבך (הליכות שלמה תפילה פכ"ג הע' 16, ועלהו לא יבול א עמ' קפח)³¹ שפשוט שאסור לצאת לטיול, וכך כתבו הגר"ש ישראלי (ארץ חמדה שם), והגר"ע יוסף (יחיה דעת ה נז), והשבט הלוי (ה קעג)³², והמשנת יוסף (ד נה, נז), והאז נדברו (יד מג), והדברות אליהו (ח"ב א נג), והגאון ר' זלמן גולדברג (במאמרו בספר ארץ צלצל כנפים עמ' 72)³³, והגר"י קאפח (הלכות מלכים ה ט), והגר"ד ליאור (ארץ צלצל כנפים עמ' 64), והעטרת פז (א י)³⁴. וכך כתב הרצ"ה קוק (לנתיבות ישראל במאמר 'כמתקונים שבהם', מהד' חשן לב בח"ג עמ' קלה) "כמה וכמה צווחו בשנים הקודמות על ההפסד המרובה היחידי והציבורי הרוחני והחמרי אשר בבולמוס היציאה למרפא ולקייטנות בחוץ לארץ... ועתה הלא עלינו להרבות סייגים ועיכובים על

וע' בספר ארץ צלצל כנפים (עמ' 24) שהגר"י קנייבסקי לא מצא היתר לעצמו לצאת לחתונה, וכן הגר"ש אלישיב פקפק על יציאה לבר מצוה.

³¹ ואמר שהעושים הגרלות עם כרטיס טיסה לחו"ל עושים שלא כדין (ועלהו לא יבול א עמ' קפח). "והורע בעניו מאוד מה שנפרץ הדבר שנוסעים מארץ ישראל לחוץ לארץ שלא לצורך המצות המבוארות בפוסקים" (הליכות שלמה תפילה כג 16).

³² השבט הלוי (שם) כתב [לגבי טיול לאילת] שלזמן קצר מאוד או עושה לשם מצוה לראות נפלאות הבורא מותר. אמנם שאר הפוסקים לא חילקו בכך ואסרו בכל טיול. וע' בספר ארץ צלצל כנפים (עמ' 21, 95, 102) מש"כ בדברי שבת הלוי.

³³ וכתב "שבפרסום מודעות על טיולים כאלו יש כאן בעיה של לפני עור לא תתן מכשול". ולגבי עצם הטיול כתב "אין בזה שום היתר, הדבר אסור לחלוטין, כ"ש אם מדובר על כהן" עכ"ל.

³⁴ ועיין עוד במאמר של הרב שמעון גולדברג (תורה שבעל פה חלק יא), ובמאמרו של הרב יצחק גליקמן (נועם כרך יד) באיסור לצאת לטיול ובדין יציאה מהארץ. ועיין עוד באוצר הפוסקים (כרך כ, קונטרס מצות ישוב ארץ ישראל סק"א) בדין יציאה מהארץ.

היציאה לחו"ל ולהשריש את האיסור ואת הגנאי שבה.. ועלינו לעורר את האהבה ואת ברכת התועלת שכל אלה שהיכולת בידם ושירצו ליהנות יהנו בכשרות ובטהרה מזיו הדר ארצינו הנחמדה והנעימה בהרריה ובמישוריה, בכרמלה ובשרונה, בירדנה ובשפע ימיה, באוירה המחיייה נשמות וגופות ובכל הוד תפארתה..."

ב) לצאת לטיול למי שחלוש גופו וצריך להבריא עצמו ונראה לו שרק בחו"ל תהיה לו בריאות הגוף והנפש, במשנת יוסף (ד נה) הסתפק בזה, והגר"ש דייכוסבקי (תחומין כ) התיר. והרב דוד כהן (במאמר בספר ארץ צלצל כנפים עמ' 95) דחה לדבריו ואסר.

ג) אם יצא בהיתר ורוצה לטייל לאחר שכבר נמצא בחוץ לארץ דעת הגרש"ז אויירבך שלטייל באותה מדינה מותר ובמדינה אחרת אסור (ועלהו לא יבול א עמ' קצ), וכעין זה כתב בשו"ת עטרת פז (א י) שאין להאריך הרבה את הזמן בשביל כך.

ה. מדת חסידות

כל מה שנכתב לעיל הוא בגדרי האיסור מצד ההלכה, אבל גם לדעות המתירות לצאת לזמן או באופנים שמותר לצאת לזמן, ודאי שיש ענין גדול לישאר בארץ כדי לימצא במקום הקדושה ולזכות למעלות הארץ כדבריהרמב"ם "ואף על פי שמותר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו כלייה למקום". ובדומה לזה כתב המהרי"ט (קידושין ל"א ע"ב) בהסבר הגמרא שרבנן היו נפטרים זה מזה בעכו "שהיו מחמירים על עצמם לצאת ללא דבר"³⁵. וכך מצינו בגדולי ישראל שבמקום שיכלו החמירו על עצמם שלא לצאת מהארץ גם באופן שיש מקום להקל מצד עיקר ההלכה. וכך כתב הראי"ה קוק (אגרות הראיה ב' תקכב):

"וביחוד תמהני על עצתו לצאת לחו"ל לקבל רבנות, שממש אם יתנו לי מלא חללא דעלמא בשביל רגע אחד של נשימת אוירה הקדוש של ארץ ישראל, ולעומת זה אם כל כסף וזהב שבעולם יתנו לי בשביל נשימה אחת של אוירה שטמא של ארץ העמים, - בוז אבוז להם, זולת אם יזדמן איזה צורך גדול של בשביל קדושה כללית שאז הבטיחונו קדושי עליון שכשיוצאים לחו"ל על מנת לחזור באופן המצווה על פי התורה הולך אויר א"י עם הדבק באהבת ידידות קדושתה". ולגבי נסיעה לצורך חיזוק התורה ולצורך בריאות³⁶ כתב "כמה קשה לי להחליט דבר להעתק לימים וקל וחומר לשבועות מארץ חמדה, שזיוה ונעמה יעדנו רוחי בחסד צור ישראל גומר עליו בכל עת" (אגרת תרצא, ועיי"ש באגרת תרעה, תרפ, תרפז, תרצד).

³⁵ ובדומה לזה כתב התשב"ץ (ג קפח-ר) שגם במקום שלא נוהגת מצות ישוב הארץ עדיין נוהגים כל המעלות של הארץ שאוירה מחכים וכו'. וכך משמע בריטב"א (גיטין ב' ע"א).

³⁶ וכתב הרצי"ה (לשלשה באלול עמ' כה) "לצאת מארץ ישראל לא הסכים אפילו לזמן קצר, לפי בקשות הנהלת אגודת ישראל להשתתף בכנסיה הגדולה בפרנקפורט דמיין ובמועצת גדולי התורה, עד שהצטרפה לזה פקודת הרופאים שהוא זקוק לטיפול רפואי בחו"ל".